

EL PARC CULTURAL DEL MAESTRAT: UNA ESTRATÈGIA DE VALORITZACIÓ DEL PATRIMONI AL SERVEI DEL DESENVOLUPAMENT I LA IDENTITAT COMARCAL

JAVIER DÍAZ SORO

Gerent Parc Cultural del Maestrat

El Maestrat: EL RENAIXEMENT D'UN PAÍS

Fa sis anys qualsevol persona hauria relacionat el Maestrat només amb un espai geogràfic imprecisament definit a les terres de Terol, amb alguna cita literària mal referenciada o tirant llarg l'agudesa de l'observador amb un enorme territori promocionat per una mancomunitat turística de caràcter interprovincial més associada als nostres veïns de Castelló que no a les institucions aragoneses. No obstant això, avui molta gent ha passat a tenir una visió dinàmica d'aquesta comarca i genèricament pensa que allà "s'estan fent coses". Altres l'associen a la idea d'un desenvolupament rural unit a la utilització de fons europeus i altres que s'han apropiat a conèixer-la de prop creuen que allà s'estan intentant posar en marxa noves alternatives convertint-se en objecte d'anàlisi. Anem a apropar-nos a la realitat dels fets i a la trajectòria d'un treball que en aquests últims anys està intentant donar un tomb a la situació que presentava el Maestrat, fent parlar als seus promotors del "renaixement d'un país".

A mitjans de 1991 l'equip de direcció de l'Escola Taller de Molinos estudia la possibilitat d'accedir a noves línies de financiació per donar continuïtat als seus propis pro-

grames, en particular el del Parc Cultural que representava continuar amb l'estratègia de valorització del patrimoni d'aquest petit municipi fins en aquest moment fonamentada en l'explotació de les conegudes Grutes de Cristall. Amb aquest afany contacten amb diversos estaments de la Unió Europea i és aquí quan tenen coneixement de la preparació d'una nova iniciativa comunitària per al desenvolupament rural amb un enfocament radicalment transformador: el programa LEADER

Efectivament, la comissió europea reflexionava sobre la possibilitat de posar en marxa un mecanisme que permetés l'impuls de programes d'acció local gestionats per la unió de diversos agents socials i econòmics existents en el territori, tot ell en la perspectiva d'atorgar un major protagonisme a la pròpia població, millorar el marc d'acció dels fons estructurals i analitzar les tendències que s'estan originant en el medi rural europeu de cara a la transmissió d'experiències que permetessin fer compartir tota una sèrie d'elements innovadors.

D'aquesta forma, a iniciativa de l'Ajuntament de Molinos, neix el "Centro para el Desarrollo del Maestrazgo" com a entitat encarregada de l'execució del programa LEADER d'aquesta comarca i com a agluti-

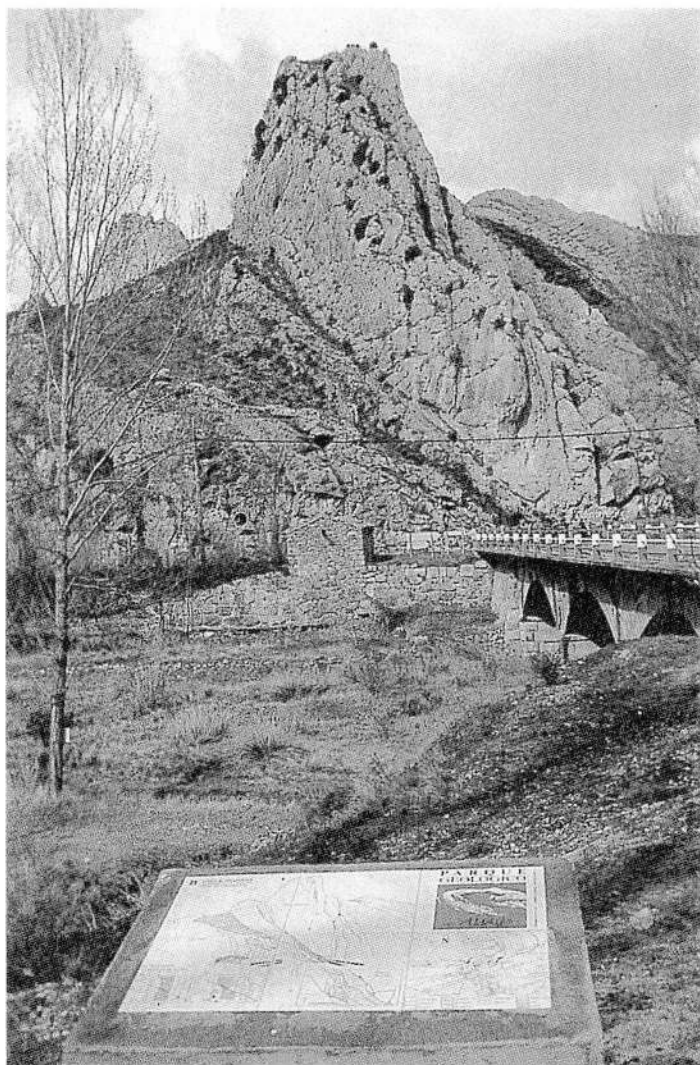
nant d'una sèrie d'entitats i institucions que en un primer moment exerciren un paper tutelar dins d'un procés per al qual no es podia comptar amb una pràctica preestablerta. Mai el Maestrat havia funcionat com una unitat administrativa o econòmica i era molt difús el sentiment de cooperació intermunicipal la qual cosa feia témer que en l'arrencada apareguessin les lògiques tensions localistes.

Per altra part es corria el risc que un programa que persegueix desencadenar una nova dinàmica en el territori pogués descafeïnar-se sota la pressió dels interessos municipals de tal forma que el convertissin en un simple pla d'obres i serveis similar al que gestionen les diputacions provincials. El treball d'animació realitzat durant la fase d'elaboració del projecte va permetre no obstant això detectar l'existència d'un bon nombre d'iniciatives empresarials que tal vegada fins ara no haguessin trobat un marc adequat per manifestar-se, ja sigui per la falta de mecanismes de suport o la seva insuficiència, atenent els límits de la intensitat de les ajudes europees que Terol per desgràcia ha hagut de suportar en estar inscrita la província a l'objectiu 5b i malgrat els múltiples esforços que en sentit corrector o compensador s'han posat en marxa.

Amb aquest bagatge de petits projectes empresarials es posa en marxa el 1992 un programa il·lusionant que en passar el temps s'ha convertit en bandera i signe d'identitat per un nombre creixent de persones i col·lectius, en una acció cada vegada més diversificada i en la perspectiva de ser útil a la comarca del Maestrat des de tots els fronts possibles. No obstant això, no s'ha abandonat mai un dels principis rectors de tota l'acció: la urgència de recuperar o crear un nou teixit econòmic que faci factible pensar que és possible mantenir algunes activitats tradicionals, generar-ne d'altres adaptades a les creixents funcions de lleure que caracteritzen aquests territo-

ris i diversificar en suma l'estructura productiva sobre la base de la cultura del petit emprenedor que és capaç d'associar-se amb d'altres per redimensionar la seva pròpia empresa i escometre els necessaris reptes de qualitat i competitivitat. Aquest factor, sens dubte va ser el determinant a l'hora de convèncer al Govern d'Aragó sobre la bondat d'un sistema de fer les coses que descansa en bona mesura en la creació d'un ambient de confiança creixent entre la població i el Centro para el Desarrollo del Maestrazgo tant en l'àmbit dels seus òrgans de decisió com del seu equip gestor. D'aquesta manera a principis de 1993 es produeix un fet capital: l'aleshores Conseller d'Economia Santiago Lanzuela decideix apostar pel LEADER del Maestrat garantint no només la cofinanciació del programa, necessària als ulls de Brussel·les, sinó també complementant-lo amb algunes accions emmarcades en el Pla Especial de Terol.

Setanta iniciatives empresarials en LEADER i unes altres tantes actualment en curs en el programa LEADER 2, continuador de l'anterior, testimonien la resposta favorable d'una comarca per la qual pocs haguessin apostat i que no obstant això manifesta un canvi en la percepció de les seves pròpies possibilitats si més no a la vista de nous recursos susceptibles de ser aprofitats: el medi ambient i el patrimoni cultural. Queda clar que sempre és el recurs humà el més preuat per un Maestrat que ha vist reduir la seva població en un 75% de la que existia en 1900 i que en algunes zones representa símptomes de l'autèntic desert demogràfic. D'aquesta manera juntament a l'impuls de l'activitat econòmica ha quedat sempre ben patent la necessitat d'una vertebració social manifestada exemplarment en la creació de les Associacions Empresarials Turística i Agroalimentària del Maestrat, les quals amb Maestur (associació de propietaris de cases de turisme rural) i l'Associació Empresarial d'Alcorisa, representen un

*Parc Geològic
d'Aliaga.*

dels eixos dorsals actualment establerts. En aquests moments la redacció de plans de qualitat, excel·lència i comercialització conjunta és el nou repte al qual s'enfronten una vegada que han aconseguit consolidar-se en els seus respectius sectors després d'un laboriós procés en el qual l'acció formativa ha jugat un paper capital juntament a algunes accions emblemàtiques entre les que pot destacar-se la realització de la Fira del Maestrat a Saragossa el novembre de 1995.

No tot ha quedat limitat a les possibilitats de LEADER. Des de 1993 ha estat continu l'entestament del Centre per al Desenvolupament del Maestrat per optar a nous mecanismes complementaris dins del programa de desenvolupament rural. Així durant tres anys consecutius han estat aprovats, entre 1993 i 1995, sengles programes aollits al Pla de Modernització del Turisme Espanyol, FUTURES, gràcies als quals ha estat possible escometre accions que permetin dotar-se d'infraestructures i ele-

ments de promoció comunes tant als empresaris turístics com a les iniciatives que conformen el Parc Cultural del Maestrat: fullets, vídeos, senders, plafons i taules d'interpretació, etc. Igualment el 1994 va ser seleccionat un projecte presentat al programa LIFE. En ell es plantejava la creació d'un "model de gestió mediambiental" d'acord amb els objectius del programa de desenvolupament, sobre la base d'un centre de gestió i prèviament un diagnòstic de la situació que ha permès a posteriori estar ben preparats per a la preparació de propostes al Pla d'Actuació de les conques mineres.

Un capítol especial mereix la creació a començaments de 1994 del Centre Aragonès d'Informació Rural Europea (CAIRE) acollit a la xarxa Carrefour de la Comissió Europea, formada per uns noranta centres de similars característiques en els quinze estats membres de la Unió. A través de diverses modalitats i en particular del butlletí INFO-AGER, es distribueix informació per tot l'Aragó sobre els programes, accions, oportunitats i experiències acollits a línies comunitàries de suport, permetent no només una acció de divulgació sinó animant la cooperació transnacional necessària per acollir-se a les esmentades ajudes. Fruit del mateix són, per exemple, les Trobades Aragoneses d'agricultura ecològica, acollides a la línia comunitària de sensibilització ambiental en les quals han participat també el Comitè Aragonès d'Agricultura Ecològica i els diversos programes LEADER 2 que componen la Xarxa Aragonesa de Desenvolupament Rural, entitat que també va tenir en la seva gènesi un paper destacat. Més recentment pot esmentar-se com a directament vinculada la creació de l'Escola de Desenvolupament Rural del Maestrat que programa cursos de teoria i pràctica del desenvolupament rural per a gestors municipals, tècnics o estudiants.

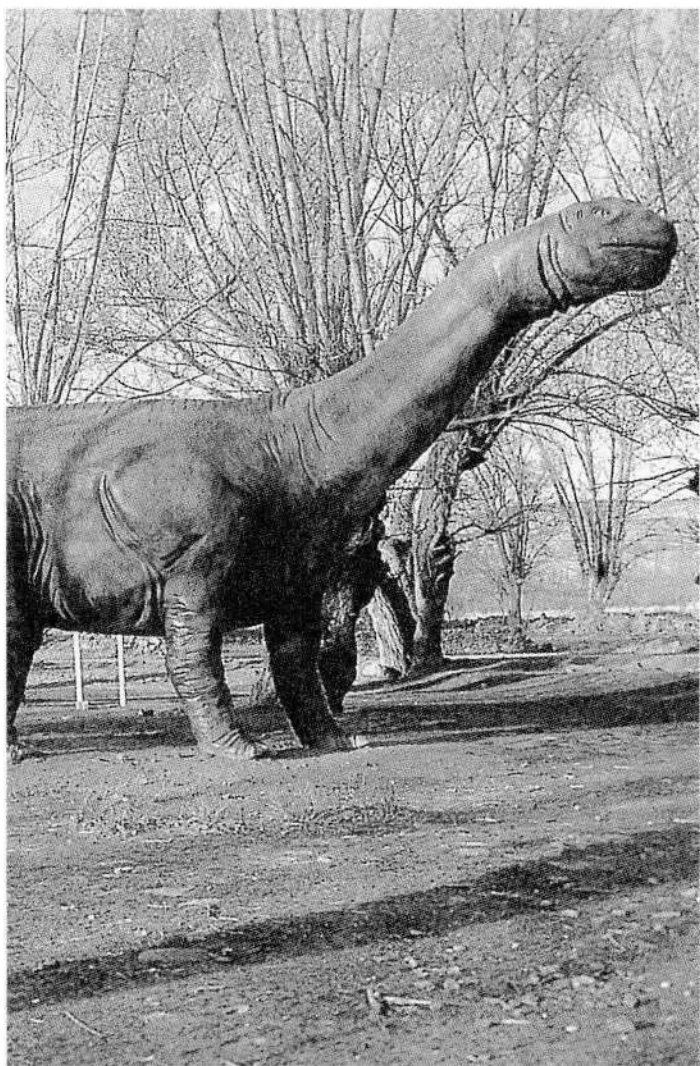
Nous projectes venen a demostrar que l'esforç ha de tenir la seva continuïtat a tra-

vés de l'adequació d'accions innovadores conforme a les orientacions marcades per Brussel·les. Per exemple, aviat es posarà en marxa el funcionament del telecentre ubicat a Mosqueruela, el qual configura com a capdavanter en la introducció de les noves tecnologies de la comunicació en el medi rural aragonès incorporant el vessant del teletreball com a nou camp d'oportunitats per gent que es resisteixi a deixar un entorn on encara troben prou elements d'un marc de qualitat de vida. Així mateix la creació d'una xarxa intranet entre cinquanta terminals de tota la comarca representa no només l'extensió de la societat de la informació, dins de l'anomenat projecte "Duende", a una comarca sencera sinó posar al servei d'una major participació i transparència aquests eines. Aquesta línia d'innovació és la que ha impulsat la presència del Centre per al Desenvolupament del Maestrat en fòrums de la importància del Projecte RIS que, coordinat per l'Institut Tecnològic d'Aragó, planteja la reflexió sobre el sistema regional d'innovació i la seva importància particular per a la superació dels handicaps amb què es troba el món rural.

EL PARC CULTURAL DEL MAESTRAT

La identitat social d'un territori està en el substracte del patrimoni, que transmet el saber i deixa el fer. El patrimoni cultural i natural articulat amb el concepte de territori, en el qual s'identifica la població local, permet amb la interrelació de patrimoni-territori-població la intervenció global per al desenvolupament. En síntesi, el patrimoni és l'instrument ordenador dels territoris rurals.

El Parc Cultural del Maestrat es defineix com a element d'identitat col·lectiva, mirador de la interacció dialèctica entre la natura i l'habitant en el curs dels temps, llavor del desenvolupament gestionat per la població local. Constituint per parcs temàtics i centres expositius, actualment es poden visitar el Parc Geològic d'Aliaga, que apro-

*Parc Paleontològic
de Galve.*

fita la varietat i singularitat de les formacions geològiques del territori per a la creació d'itineraris i taules d'interpretació; el Parc Paleontològic de Galve dona a conèixer la gran riquesa en fòssils mitjançant les reproduccions a mida natural de diversos sauris, itineraris per visitar les petjades i una sala d'exposició; el Parc Escultòric d'Hinojosa de Jarque dedicat a la "memòria dels pobles" incorpora cada any amb ocasió d'un Simposi Internacional noves escultures disseminades pel poble i vol-

tants; el Museu de Mas de las Matas reuneix col·leccions d'arqueologia i artístiques, espais com el molí fariner i el trull de Jaganta, i treballs d'investigació editats en publicacions periòdiques; el Parc Cultural de Molinos presenta la geologia, flora, fauna, art i història, mitjançant sales expositives i itineraris temàtics, jardí botànic, programes multimèdia i recorreguts per edificis històrics; el Centre d'Interpretació de la Natura de Villaluengo permet conèixer l'hàbitat i els espais naturals del Maestrat.

La recuperació de camins històrics, senders, taules de lectura del patrimoni cultural i natural, guies documentals i les unitats didàctiques de l'Aula Maestrat completen una àmplia oferta destinada al turisme cultural, al món educatiu i a la població que viu en aquesta terra.

La mobilització cultural és un instrument clau, perquè la població gestioni el patrimoni com a herència, adopció i invenció de solucions davant els desafiaments que li planteja un entorn mundialitzat, i com a mecanisme d'articulació dels diferents sectors socials mitjançant la formació tècnica i la informació. Reconstruir la memòria com a mobilització d'energies latents, personals i socials, té com a objectiu l'assumpció per la població de la cultura-subjecte, a diferenciar de la cultura-objecte estàtica i exterior, que permet reinventar el patrimoni, configurar la nova identitat col·lectiva, agrupar-se per sentir-se éssers socials i reconèixer en la persecució d'objectius comuns, i instrumentalitzar una democràcia profundament participativa.

El veritable motor del Parc Cultural del Maestrat són els grups d'acció sobre el patrimoni de cada poble, llocs de trobada d'associacions locals, ajuntaments, petits empresaris i universitat (Seminario de Arqueología y Etnografía Turolense y Facultad de Ciencias de la Universidad de Zaragoza). Actualment, 17 pobles, a més d'aquells que ja estan gestionant els parcs temàtics, han imaginat i iniciat projectes sobre la mineria, la ceràmica, el tèxtil, cicle de l'oli, ordes militars, ordes religioses, arquitectura popular i monumental, entorns urbans, casa natal de Pablo Serrano, parc d'art rupestre, el foc, les pinedes, les estepes, cicle del cereal, cultura pastoril, entomologia, la història, l'art sacre, la música, la societat i l'economia d'avui. Totes aquestes unitats estan vinculades entre sí per nexes de complementarietat en la globalitat discursiva del Parc Cultural que reflecteix una realitat viva i dinàmica, confi-

gura un imaginari simbòlic, un recurs social i econòmic, i crea una imatge diferenciada del territori.

El concepte de patrimoni entès com a globalitat condueix a la noció de la gestió de l'espai rural, que implica una ordenació i planificació en l'ús dels recursos naturals, la potenciació d'activitats compatibles amb l'ús d'aquests recursos, les relacions de producció, distribució i consum en l'espai, i els criteris d'intervenció de les polítiques sectorials i ordenades de les activitats públiques i privades. Les accions empreses sobre els espais naturals suposen un salt qualitatiu del Parc Cultural del Maestrat en la mesura que permeten la planificació i gestió del patrimoni natural: Plans de recuperació dels rius Guadalope, Guadalopillo, Bergantes, Estercuel i riu de la Val de Jarque, mitjançant la rehabilitació de riberes, valorització dels espais, depuració d'aigües residuals, i reforestació d'espais naturals.

DAVANT DEL PLA DE LES CONQUES MINERES

Hem vist com el model de desenvolupament que s'ha vingut impulsant al Maestrat mostra símptomes encoratjadors d'èxit. No obstant això, en l'actualitat, aquest model s'enfronta a una sèrie de reptes que condicionen el seu futur a mig termini.

El més decisiu és la necessitat d'afrontar la crisi del sector minero-energètic, que durant molts anys ha estat el més important per l'economia de la província de Terol, i per descomptat per bona part dels municipis de l'àrea d'actuació del CDMT. L'experiència acumulada en processos de reconversió anteriors i l'important volum de fons transferit a través del Pla de la Minería 1998-2005 han de construir elements positius de cara a una eficaç execució dels projectes per a les Conques Mineres. Per sobre de tot, aquest Pla ha de constituir un punt d'inflexió a partir del qual es recone-

gui una realitat, com és la de la profunda interconnexió entre dues crisis (la crisi de la mineria i la crisi del món rural tradicional), i les propostes de solució han d'actuar necessàriament de manera sinèrgica, de manera que es generin economies d'escala i complementarietats entre els recursos procedents d'ambdós espais.

Des de la seva experiència de gestió d'espais rurals deprimits, el CDMT ha jugat –i ha exigint jugar– un paper actiu en la configuració de la proposta global d'infraestructures i dotacions a l'empara del Pla de Conques Mineres, esforçant-se per conferir-li un esquema programat, que permeti racionalitzar els recursos disponibles i assegurar les bases d'un futur sostenible per a tota la zona. La proposta plantejada des del Maestrat, que segueix els principals eixos motors del model de desenvolupament de la nostra comarca, i que ha estat en bona mesura assumida per la pròpia Mesa de la Mineria d'Aragó, es basa en els següents programes: valorització del patrimoni; instal·lacions de turisme cultural; gestió integral de conques fluvials; accions transversals en medi ambient; energies renovables; valorització de productes agroalimentaris; expansió ramadera; atenció social i educació.

L'adequada implementació d'aquests programes, formats per un total de 159 projectes diferents, permetrà posar en marxa una estratègia de desenvolupament que pugui garantir tant la seva durabilitat com l'adequat grau de participació ciutadana en la seva gestió.

Perquè, efectivament, l'horitzontalitat de bona part d'aquests programes i l'interès en implicar a la població local, porta a formular propostes d'execució administrativa que transcendeixen els límits rígids de l'assignació de competències que opera fins ara, exigint-se des dels territoris un paper més actiu i la progressiva assumpció de competències en aquestes qüestions,

competències fins ara assumides totalment per les administracions sectorials a escala nacional i regional i només executades i planificades de manera subsidiària per les poblacions, administracions i entitats intermitges de caràcter local.

D'aquí sorgeix, amb caràcter general, una petició de gestió de competències des del Maestrat i la Conca Minera, demanda que es recolza en el consens i participació dels agents locals i dels diferents nivells de gestió (amb un particular paper per les entitats de desenvolupament com el propi CDMT), així com en l'experiència acumulada per tots ells en temes com el medi ambient, patrimoni, educació, etc... en suma, una demanda de participació en la gestió de la cosa pública que es tradueix en un procés d'aprofundiment democràtic. Procés, perquè el Pla de les Conques Mineres 1998-2005 representa una gran oportunitat, malgrat que fins ara, no s'hagi caracteritzat per una particular transparència en la seva definició.

El repte d'una adequada execució del Pla de Conques Mineres s'uneix a l'altre gran desafiament que condiciona el futur del Maestrat, com el de la resta de l'Aragó rural, i que es refereix a la revisió dels Fons Estructurals de la Unió Europea, en el marc de l'Agenda 2000: no s'ha insistit suficientment com pot ser de decisiu per Aragó la pèrdua de rendes procedent d'aquests fons, i en la necessitat de buscar noves fórmules d'ocupació de l'espai rural que permetin pal·liar els efectes d'aquesta pèrdua. Aquesta situació es viu amb particular intensitat en la província de Terol, on l'aspiració a ser considerat "Objectiu 1r de la Política Regional comunitària representa un clar greuge comparatiu i un motiu de mobilització de la societat... En bona mesura, Terol està "agusant l'enginy" per intentar situar-se a l'entorn europeu en unes condicions raonables.

Tot això situa el Maestrat davant una cruïlla, en la qual tots els seus habitants hauran de

demostrar si el model de desenvolupament posat fins ara en marxa és eficaç en espais afectats per altres crisis socioeconòmiques, i al mateix temps és capaç de garantir la durabilitat en un context europeu canviant i progressivament més difícil.

ENTITATS ASSOCIADES AL CENTRE PER AL DESENVOLUPAMENT DEL MAESTRAT

Diputació General d'Aragó
Diputació Provincial de Terol
Ajuntament de Molinos
Mancomunitat del Portal del Maestrat
Mancomunitat del Somontano Turoense
Mancomunitat de Los Alcores
Mancomunitat Turística del Maestrat
Assemblea de Municipis de l'Alt Maestrat
Assemblea de Municipis de la zona
d'Aliaga-Val de Jarque
Associació d'Empresaris Agroalimentaris
del Maestrat
Associació d'Empresaris Turístics del
Maestrat
Federació Aragonesa de Cooperatives
Agràries
Unió General de Treballadors
Comissions Obreres
Unió d'Agricultors i Ramaders d'Aragó
Assemblea de Grups d'Acció sobre el
Patrimoni del Maestrat

EL PATRIMONI I EL FUTUR DEL MAESTRAT

Declaració acordada pels Grups d'Acció sobre el Patrimoni del Maestrat el dia 30 de desembre de 1995 a Miravete de la Sierra

El Maestrat es troba en aquests moments davant d'una de les cruïlles més rellevants en el seu esdevenir històric. Els canvis profunds que travessa el món rural han deixat una fonda seqüela de regressió econòmica i social. No obstant això, un horitzó diferent s'obre davant dels seus habitants, els quals intenten conjugar la possibilitat d'im-

pulsar un nou desenvolupament amb la posada en joc de tots els recursos que ofereix el seu territori.

La població del Maestrat està afirmant la voluntat de configurar la seva comarca com un substracte que alimenti el sorgir de noves alternatives i oportunitats basades en la seva definició d'un espai d'oci i en la necessària diversificació de la seva economia tradicional. A l'escalfor d'aquesta inquietud han sorgit múltiples iniciatives que auguren un gir en la tendència fins ara mantinguda.

Aquells que treballem en la defensa i valoració del patrimoni no som aliens en aquest procés. Al contrari, pensem que estem fortament implicats en la dinàmica empresa i que aquest recurs ha d'apuntalar la base d'una nova realitat social i territorial. Tenim un important llegat i sobre ell volem construir una nova alternativa.

El patrimoni cultural i mediambiental es presenta com un inestimable recurs, no només des d'un punt de vista d'atracció sinó també com a factor determinant a l'hora de donar cohesió a les persones que assumeixen la titularitat del projecte. Una cohesió basada en la identitat col·lectiva i en la recuperació d'un sentiment d'autoestima per allò que ens és consubstancial: el paisatge i les formes d'hàbitat que en ell s'han superposat històricament.

L'entusiasta paper que durant anys han vingut fent en la defensa del patrimoni un bon nombre de persones i associacions representa un formidable punt de partida per una acció coordinada de valorització global a tot el territori, que compti a més a més amb el suport conscient del conjunt de la societat del Maestrat.

Aquest suport social és a la vegada participació en l'ús del recurs patrimonial i implicació directa en totes les línies de treball que al seu voltant es defineixen. Aquí rau el

sentit profund d'aquestes unitats o agrupacions que hem anomenat Grups d'Acció sobre el Patrimoni del Maestrat, els quals primerament s'han assentat en algunes localitats per després anar estenent-se a la pràctica totalitat de la comarca.

Tots els Grups d'Acció sobre el Patrimoni del Maestrat coincidim en el fonament bàsic de la nostra pròpia constitució. Un punt de trobada de diferents actors (voluntariat de la cultura, ajuntaments, empresaris) units per la valorització del patrimoni de cada un dels nostres pobles. Aquells que el formen aporten al projecte el millor de si mateixos en el respecte de l'autonomia personal i el compromís associatiu.

Els grups d'Acció sobre el Patrimoni del Maestrat subscriuim l'orientació bàsica del Document únic de Programació 1994-1999 per al desenvolupament de l'objectiu 5b d'Aragó. "El valor del territori en si mateix, com a factor mediambiental, és un patrimoni indiscutible que, en col·laboració amb el patrimoni històric i cultural ha d'articular polítiques estratègiques de desenvolupament rural, establint complementaritats econòmiques (activitat agrícola i turística)". Les institucions polítiques han d'assumir aquest principi com a objectiu fonamental per aconseguir un reequilibri entre les diferents zones del territori aragonès.

El Parc Cultural del Maestrat respon a la voluntat d'aglutinar tots els esforços dels Grups d'Acció amb l'objectiu de realitzar una presentació col·lectiva de la nostra identitat a la vegada que persegueix articular l'estratègia descrita dins del territori del Maestrat. Representa així mateix un marc de coordinació i participació solidària entre tots nosaltres i la voluntat d'estendre la intervenció i valorització del patrimoni a tota la comarca.

És obvi doncs que la nostra funció no consisteix en la clàssica visió d'aquells que es

dediquen simplement a recuperar el patrimoni per evocar el record de la història o l'encant de la natura i oferir-los sense més a la demanda del turisme. El programa d'actuació sobre el patrimoni del Maestrat ha d'elaborar-se a partir d'una clara imbricació amb orientacions que avui són plenament reconegudes dins de la reflexió europea sobre el paper de la cultura i el medi ambient. La necessitat de connectar el patrimoni amb l'àrea de l'educació i amb l'obertura d'oportunitats per a la creació de llocs de treball especialitzats i de noves iniciatives empresarials.

Creiem fermament en la necessitat de situar a l'escola en un dels punts centrals de la nostra dedicació. La necessitat d'incloure elements didàctics que permetin la comprensió de l'entorn per part dels nens, representa la garantia de reproduir una actitud positiva davant el recurs patrimoni. És per això que els Grups d'Acció no som aliens a la preocupant situació d'expectativa que presenta el futur dels col·legis en un medi tan delicat com el nostre i reclamem una política escolar que atengui clarament aquestes connotacions.

El nostre treball està plenament inserit en el món de la ciència i la investigació. En aquest sentit la Universitat aragonesa està mostrant en múltiples casos la seva voluntat d'implicació en aquesta dinàmica a través de diversos professors i departaments que es sumen a la tenacitat d'alguns estudiosos que no per cenyir-se a l'àmbit del tema local renuncien a una voluntat de donar a conèixer i contrastar el fruit de la seva tasca.

Els Grups d'Acció sobre el Patrimoni del Maestrat reclamem el nostre dret a participar en les decisions que han d'adoptar-se sobre les orientacions del projecte de desenvolupament acollit als mecanismes de suport continguts en els programes europeus i en els de les diferents administracions nacionals. També creiem que és ne-

cessària la nostra presència a la gestió de les competències que sobre el patrimoni exerceixen diverses instàncies, establint una via d'estreta cooperació de cara a la seva atenció i preservació.

Apel·lem a la reflexió sobre aquests punts a aquells qui ostenten la nostra representació política i la responsabilitat de l'administració en cada un dels seus nivells. Així mateix llancem un missatge a tots els aragonesos que comparteixen amb nosaltres aquestes idees, animant-los a pensar que a partir d'aquest plantejament també és possible construir Aragó en i des de cada una de les seves comarques. Per la nostra part refermem el compromís esperançat de treballar en aquesta línia al servei de la nostra gent per al futur del Maestrat.

PLA DE RESTAURACIÓ DE RIBERES DEL MAESTRAT

En el Maestrat es donen gran varietat de paisatges, i de fórmules d'ocupació del territori, però tot alimentat per la unitat hidrogràfica que representa la conca del riu Guadalope i els seus afluents. Efectivament, el Guadalope neix en el sud de la comarca (Villaroya de los Pinares) i el seu curs alt i mig travessa en direcció SO-NE el conjunt de la comarca, direcció a la qual s'adapten els successius afluents (Val de Jarque, Pitarque, Bordón, Guadalopillo, Bergantes).

El pas dels rius per les comarques és en moltes ocasions espectacular i es conjumina amb les peculiaritats del model tradicional d'ocupació del territori: les gorges del Guadalope, el naixement del Pitarque... malgrat això, cap dels espais fluvials de la comarca compta amb una figura legal de protecció com espai natural d'interès.

El programa de desenvolupament iniciat el 1992 en el marc del programa Leader

ha anat transcendint progressivament dels seus límits vinculats al suport a iniciatives empresarials, i avançant cap a propostes d'ordenació integral de la comarca, tant en els seus aspectes econòmics, com ambientals, patrimonials, educatius, etc. Pel que fa al patrimoni natural i cultural, el Centre per al Desenvolupament del Maestrat ha actuat com a catalitzador d'aquesta construcció social, profundament participativa, que és el Parc Cultural del Maestrat, i que busca la recuperació de la identitat social i cultural d'una comarca a través de la promoció autogestionada del seu patrimoni.

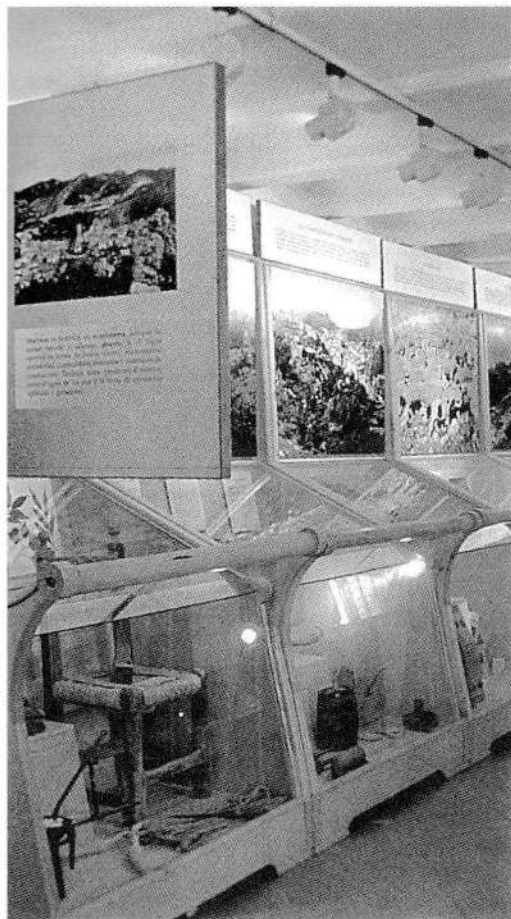
La feina del CDMT en matèria mediam ambiental es remunta al 1993. Les primeres accions s'integraren dins d'un programa LIFE, que es va centrar en cinc eixos bàsics, avui encara vàlids: rius i ribes, purins, mineria i erosió, espais naturals, gestió de RSU. Posteriorment, s'han potenciat aquests i altres nou camps: educació ambiental, energies renovables, policia forestal.

D'aquesta manera, es va gestionant una proposta d'acció mediambiental que es caracteritza pel seu afany integrador, la cooperació amb ajuntaments i agents socioeconòmics, la recerca de la valorització del medi i la creació de treball i un constant i necessari procés de reflexió.

2. Esperit i sentit dels plans de riberes:

La població del Maestrat ha estat íntimament lligada al llarg dels segles amb els rius que la travessen proporcionant recursos i un espai de lleure i gaudi.

Aquesta situació s'ha trencat brutalment en els últims anys i avui les nostres lleres presenten una trista imatge no sols per la qualitat de líquid circulant sinó pel deteriorament i abandonament a què s'ha condemnat les seves riberes. A més a més, l'alteració en els usos del sòl de la conca

*Parc Cultural
de Molinos.*

D'aquí que es vagi aprofundint en la noció de recuperació integral de trams de riu, la primera plasmació és el projecte del riu Guadalopillo: la dotació de sistemes de depuració "tous" d'aigües residuals per als pobles riberencs, al mateix temps que es planteja la millora i renaturalització de la vegetació de ribera. Aquest projecte compta amb una financiació amb càrrec al Pla Especial de Terol 1997, gestionat des de la DGA.

La il·lusió per fer extensiva la proposta del Guadalopillo al conjunt de les nostres lleres és possible arran de la posada en marxa del Pla de Reactivació de Conques Mineres 1998-2005, la selecció de projectes de les quals per al bienni 1998-99 va tenir lloc en el segon semestre de 1997. Per aquest Pla, s'ha incorporat als projectes de recuperació de riberes dels rius Guadaloque, Bergantes, Val de Jarque i Guadalopillo (2a. Fase), la qual cosa permetrà actuar també sobre una sèrie d'afluents menors (Pitarque i Bordón, principalment).

L'adopció del Pla de Restauració de Riberes per part d'un programa destinat a la reactivació del comarques mineres té el seu sentit des del convenciment que aquest tipus d'accions constitueixen la llavor inicial de nous jaciments de treball vinculats a la protecció i valorització del medi ambient: aquests projectes poden ser l'oportunitat de crear un teixit d'empreses relacionades amb aquest sector, així com una experiència formativa en la matèria, la qual cosa pot dotar a molts treballadors de la comarca amb un "saber fer" de cada vegada major demanda a la societat, pensant ja en mercats extracomarcals.

(motivats tant per la despoblació, com per la realització de certes pràctiques agroromaderes i forestals) ha motivat també un profund deteriorament dels rius, que són un reflex de les activitats que tenen lloc a les conques.

Les propostes en l'àmbit de la recuperació de riberes sorgeixen quan, després dels estudis de camp realitzats dins del programa LIFE, es percep la magnitud i abast dels problemes ambientals abans esmentats i, en general de tots els lligats al cicle de l'aigua i de la seva gestió, i la dificultat d'escometre aquests problemes des d'una perspectiva simplement municipalista.

Per altra part, es planteja una acció molt notable en matèria de depuració d'aigües residuals urbanes, escometent la instal·lació de sistemes "tous" (filtres verds, llagnatges, llits de macrofites...) en la pràctica totalitat dels municipis riberecs. Aquestes instal·lacions, a més a més de la seva utilitat intrínseca en la majoria de la qualitat d'aigües, la consegüent millora de la qualitat de vida, i la millora de la vegetació de ribera, han de jugar un paper fortament demostratiu amb vistes a la seva posterior extensió a molts municipis rurals aragonesos que s'enfronten a problemàtiques similars a les del Maestrat.

El CDMT planteja, doncs, una proposta global de recuperació de totes les lleres fluvials existents en la zona preveient a més la seva valorització com a magnífic exponent que han de ser del patrimoni natural. En aquesta proposta no estem sols. Són cada vegada més els col·lectius i institucions que demanen una adequada actuació en aquest terreny i creiem que aquesta és l'ocasió d'escometre un projecte exemplar que signifiqui al mateix temps retornar la vocació que els nostres espais riberecs han jugat a l'hora de definir la personalitat d'un paisatge amb el qual la gent se sent identificat.

Al mateix temps, i en la mesura que determinades accions han de referir-se a l'espai de la conca del seu conjunt, suposa aprofundir en la consecució d'un model d'ordenació territorial, la definició del qual era ja un objectiu programàtic en la proposta organitzada en 1994-95 dins del programa LIFE, i que ha madurat a mida que passava el temps i amb l'experiència recollida. Aquest model d'ordenació territorial entronca, a més a més, amb l'aproximació a la vertebració del territori afavorida des de la definició del Parc Cultural del Maestrat, on el patrimoni -natural i cultural- es configura com l'element ordinador del territori; els nostres rius juguen, doncs, un paper d'eix vertebrador d'aquesta proposta de

Parc Cultural, i d'aquí la denominació de Parc Fluvial, que de cap manera ha de ser entesa com una proposta d'"enjardinament" del riu.

4.- L'assumpció de competències: participació local

Des del punt de vista funcional, el CDMT assumeix la concepció sistèmica conca-riu-ribera (CRR), amb el convenciment que les accions realitzades en un o altre s'influeixen mútuament, i el pla de recuperació de riberes vol guiar-se segons aquests pressupostos. No obstant això, s'és conscient que els condicionants administratius, i el divers nivell de competències existent, poden impedir actuar amb la intensitat que seria necessari sobre alguns problemes.

Conscients d'això, com diem, però també amb un esperit pragmàtic, és necessari establir, per tant, una sèrie de nivells d'actuació, tant per la seva intensitat com en la seva definició territorial, sobre la base de l'eficàcia en la posada en marxa del projecte; dit d'una altra manera, hi ha zones o problemes concrets sobre els quals no es pot actuar de manera directa, i en els que per tant és precís limitar-se a estudiar la situació, plantejar o promoure línies d'actuació davant les autoritats pertinents, al temps que sensibilitzen la població i les institucions locals sobre el particular; en aquestes zones i problemes on sí és possible actuar, l'eficàcia i l'exemplaritat han de ser les pautes, com a mètode més evident de reivindicació de competències.

Perquè aquest és un altre punt bàsic de l'esperit que alimenta el projecte, la progressiva definició d'un marc administratiu on les competències d'ordenació dels recursos locals siguin assumides cada vegada més per la població i l'administració local, amb un clar protagonisme; fins ara, des del conjunt dels actors socials i econòmics que participen en el Centre per al Desenvolupament del Maestrat s'ha vingut

realitzant un notable esforç, a la vegada que demostrant una eficàcia, en la gestió de plans i programes; és hora de començar a demostrar que tal eficàcia és possible també en l'assumpció de competències, particularment en la gestió dels recursos de patrimoni i medi ambient, i el paper dels tècnics ha de ser ajudar en tot el possible als agents locals perquè aquesta presa de responsabilitat tingui lloc dins del màxim respecte i coneixement de les dinàmiques naturals (en el cas que ens ocupa, de la dinàmica fluvial).

El conjunt d'aquesta filosofia de projecte pot sintetitzar-se en una sèrie d'objectius, mútuament complementaris:

Ecològics:

- Millora de la qualitat d'aigua dels rius.
- Millora de la quantitat i qualitat de la vegetació de ribera.
- Reducció dels problemes d'erosió a nivell de conca vertent.
- Inici de la recuperació de la dinàmica fluvial natural.

Socials:

- Recuperació del riu com a element fonamental de la identitat local.
- Augment de la formació de la població local.
- Reforçament del paper de les administracions locals en la gestió del recurs del riu.
- Millora de la qualitat de vida dels habitants de la zona.

Econòmics:

- Creació d'un teixit empresarial i d'unes habilitats professionals en l'àmbit de la recuperació fluvial.
- Introducció de criteris de respecte a l'entorn en el conjunt de les activitats econòmiques.
- Adequació d'un espai susceptible del seu aprofitament turístic, i per tant font de riquesa.

En resum, el Pla de Restauració de Riberes del Maestrat finançat amb càrrec al Pla de Reactivació de Conques Mineres, constitueix una aposta, ambiciosa però fortament assentada sobre la realitat, per part d'una comarca que porta temps treballant per l'autogestió dels recursos patrimonials que són la seva principal riquesa pel futur; aquesta aposta fortament imbuïda d'un sentit de globalitat, en integrar els aspectes ecològics amb els econòmics, socials i institucionals.

El Pla representa un pas més en l'estratègia de desenvolupament del Maestrat, que camina, a través del Centre per al Desenvolupament del Maestrat, cap a l'assumpció de competències en allò que concerneix a la gestió dels seus recursos, sempre en col·laboració amb les administracions pertinents, amb una recerca constant de la participació i el consens en el que és local; tot això contribuirà a la vertebració d'aquest territori en torn als seus rius, la qual cosa complementa la proposta ja iniciada en el marc del Parc Cultural del Maestrat.